

PİYER LOTJ'NJN
"TÜRKLER VE ERMENİLER"
ADLI ESERİ

M. Cemal ÖZTÜRK

1964 Yılında İstanbul-Üsküdar'da doğdu. İlk- Orta ve Lise tahsilini İstanbul'da tamamladı. 1987 yılında M.Ü. İlahiyat Fakültesinden mezun oldu. 1999 yılında M.Ü. S.B.E. Tasavvuf bilim dalında master programını tamamladı.

Bu bilimsel, toplantının konusu olan Eyüp'le ilgili olarak sizlere "Kara gün dostu" olarak tanınan Pierre Loti'nin "Türkler ve Ermeniler" isimli eserini tanıtmak istiyorum.

Sayın hocamız Prof. Dr. Semâvî Eyice'nin geçen sene ki tebliğinde yer alan; "Bize düşen O'nun Türkiye hakkında kitap ve makâlelerini etraflıca inceleyerek ve tarayarak şurada burada unutulmuş mektuplarını ve notlarını gözden geçirerek dedikodularından arınmış bir çalışma hâlinde ortaya konulmasıdır."

Direktiflerinden hareketle araştırmalarım esnâsında karşılaştığım bu eseri sunuyorum.

1918'de Paris'te "Ermeni Katliâmları" başlığında, "Türkler" ve "Ermeni Katliâmları" diye iki bölüm halinde basılmıştır.

Memleket Gazetesi'nde tefrika edilen bu eser 1919 yılında "Türkler ve Ermeniler" adıyla tab' edilmiştir.

Pierre Loti daha sonra "Bize Lüzumlu Olan Müttefikler" ve "Sevgili Fransa'mızın Doğudaki Ölümü" isimli eserlerine bu kitapçığını bâzi ilâvelerle dâhil etmiştir.

Bu ilâveler şöyledir;

İlk yazılarında Ermenileri daha az tanıdığından onlara karşı fazla katı olmadığını, ama geçen zaman içinde pek de masûm olmadıklarını anladığını; İllustrasyon mecmuasına Ermenilerin, Türklerin cesetleriyle doldurdukları çukurlara âid fotoğrafları gönderdiğini (maâlesef, bunların yayımlanıp-yayımlanmadığını araştıramadım), Türklerin onlar kadar seslerini duyuramadıklarını, Ermenilerin ileri sürdükleri ölü sayılarının toplam nüfuslarının iki katını aştığı, bunları yazdığı için de kendisine ahlâksızca hakâret ve tehdit ettiklerini, 1. Cihan Harbi esnasında binlerce Fransızın İstanbul'da emniyet içinde yaşadıklarını, Galatasaray Lisesi'nin Fransızca öğrenim yaptığını, ve Fransız öğretmenlerin bulunduğunu eklemiştir.

14 bölümlük "Bize Lüzumlu Olan Müttefiklere yapılan bu ilâveler, "Sevgili Fransa'mızın Doğu'daki ölümünde değişmemiş-

tir. Son eser 53 bölüm hâlinde, çeşitli mektuplar ve yeni bilgilerle genişletilmiştir.

Türkler ve Ermenistan Katliâmları, adlı makâleleri 1995'te "Bize Lüzumlu Olan Müttefikler" içinde, bendeniz bu tebliği hazırlarken de "Sevgili Fransa'mızın Doğudaki Ölümü" isimli kitabın içinde yayınlanmıştır.

Bu son yayında "Samatya" kelimesi Fransızcasındaki, "Psammata" hâliyle yer almaktadır. Yine Semâvî Eyice hocamızın belirttiği mektuplarından, Fransız siyaset adamı "Louis Barthou'ya" gönderdiği mektupların 525 kadarı Kültür Bakanlığımız tarafından satın alınarak yayınlanmıştır.^(*)

Bu arada Pierre Loti'nin bizzat kendisi de hazırladığımız eserinde, Veliâhd Şehzâde Yusuf İzzeddîn Efendi'ye gönderdiği mektupların bir gün yayınlanmasını temenni ettiğini ifade etmektedir.

Ayrıca şunu da ilâve etmek istiyorum;

Tebliğimizi hazırlarken gayr-ı ihtiyârî gördüğümüz Çelik Gülersoy' ve M. Nermi Haskan'ın hazırladığı "Bâb-ı Âlî isimli eserde Bâb-ı Âlî baskınında öldürülenler başlığında, Habiye Nâzırı Nâzım Paşa ve yâveri Kıbrıslıâde Tevfik Bey yer almaktadır. Yahyâ Kemâl Beyatlı'nın "Siyâsî ve Edebî Portreler isimli eserinden nakledilen bilgilere göre, Pierre Loti'yi biz Türklerle tanıtan, bu **Kıbrıslıâde Tevfik bey**'dir.

Kazâen ölümü ve cesedinin nereye gömüldüğünün bilinmeyişi Yahyâ Kemâl'i hayli üzer. Israrlı araştırmaları ve Pierre Loti'nin yakında İstanbul'a geldiğinde mezarını ziyâret etmek isteyeceğini, gösterilemezse hakkımızda hiç de iyi olmayacağını ifade etmesî üzerine Selimiye Kumandanı olan aynı zamanda Kıbrıslıâde'nin de Mekteb-i Harbiye'den arkadaşı İsmail Hakkı Bey ,Karaahmet'teki mezarını gösterir.^(**)

Son olarak da, ŞEHBÂL mecmûasının, 1913'te yayınlanan Pierre Loti özel sayısında yer alan münevverlerimizimizin görüşleri, Toplumsal Tarih dergisinin, Ocak-2000 sayısında çevrim yazı olarak yer almıştır.

(*) Pierre Loti Türkiye İçin Mektuplar/Lettres Por La Turquie Ankara-2000

(**) Hükümet Kapısı BAB-I ÂLİ, M. Nermi Haskan- Çelik Gülersoy. İstanbul- 2000 (sh. 244,245,246)

Siyasi ve Edebi Portreler, Yahya Kemal Beyatlı, İstanbul. 1986 (sh. 100,111)

[2] Köşeli Parantezlerin içindeki rakam metnin kitabın Osmanlıca aslındaki sayfalara işaret etmektedir.

1 (Von Coburg-Kohary-25 Haziran 1887'de Bulgar prensliğine seçildi. 3 Ekim 1908'de Bulgaristan bağımsızlığını ilân edince de Çar ünvanını aldı. Kısa bir süre sonra da Sırbistan, Yunanistan ve Karadağ ile ittifak kurarak Türklerle karşı Balkan Harbini ilân ettiler. 1. Dünya Harbinde ittifak devletlerine katıldı. 3 Ekim 1918'de oğlu 3. Boris'e tahtını bıraktı. Bk. ML c.2, s. 632-633.

MEMLEKET GAZETESİ KÜLLİYTİNDAN PIERRE LOTİ'NİN SON KİTABI TÜRKLER VE ERMENİLER

[2]Dreyfus isminde bir mazlûmu müdâfaa ettiğinden dolayı bütün cihânda ismi hürmetle yâd olunan Fransız üdebâsından, EMİL ZOLA, doğrusunu söylemek lâzım gelirse, nihâyet bir kişinin hakkını müdâfaa etmişti. Fakat, Pierre Loti, bütün bir milletin masûmiyetini müdâfaa etmekte olduğundan, milyonlarca Dreyfus'ların hâmisidir ve bu itibâr ile insâniyet nokta-i nazarından Emil Zola'dan pek büyüktür!

Sevgili ve millî dava vekilimizin son müdâfaanâmesi "Ermenistan Katliâmları" ünvanıyla yazdığı hacmen küçük ve rûhen pek büyük bir kitap olarak Paris'te intişâr etmiş, "Türkler ve Ermenistan Katliâmları" serlevhalarıyla iki kısma ayrılmış olan bu şâheser harfiyen tercüme ve "Memleket" gazetesinde neşretmiştik.

Şimdi kitap şeklinde enzâr-ı kârîne arz etmekle müftehir oluyoruz.

İstanbul 1335/1919

1-TÜRKLER

[3]Bizim bu muazzez ve her zamandan fazla takdîre lâyık Fransa'mız, öyle zannedirim ki komşuda olup biten şeylere karşı en müsterihine bir cehâlet içinde yaşanan yegâne memleketidir.

Meselâ asırlarca müttfikimiz olmuş bulunan Türkiye bile, bizim için Afrikâyı vustâ (orta Afrika) veyâ küre-i kamer (ay) arazisi kadar meçhul bir yerdir. Kış mevsimi Paris'ten daha şiddetli olan İstanbul'a, bizim seyyâhlardan bir çoklarının Kânûn-ı Evvel (Aralık) ayında yazlık keten elbiselerle çıktıklarını kendi gözlerimle gördüm! Orada gemim haftalarca kar fırtınalarıyla yalpalanıp dururken, Paris'in büyük gazetelerinde:

"Mösyö Pierre Loti, ebedî bir bahar iklimi olan Boğaziçi'nde kim bilir ne kadar bah-tiyârdır!" gibi satırlar okudum.

Bütün bu tarz telakkilerin sebebini, tabii anlarsınız. Türkiye'nin şarkta olmasından ibâretti. Halbuki, mütevassıt seviyeli Fransızların ekserisi için şark demek, mâî semâlar, güneşler, hurmalıklar ve develer demektir.... ve o tuhaf safiyetin altında, Türk'ü, Kürdîyle Osmanlı'yı tatlı su mahlûkâtı ve sâire ile karıştırıyorlar, onların nazarında, kırmızı fes giyen bir kimse, her kim olursa olsun, mutlakâ Türk'tür!

Eğer cesâretiniz varsa gidin de bir kere bizim o babadan [4] oğula telkîn altında kalarak ve hattâ kakavanlaşarak benim zavallı Türk dostlarımızın vahşetine itikâd eden bir takım burjuvalarımızın gözlerini açmaya teşebbüs edin!

Meselâ ben, Balkan Harbinin bidâyetlerinde (başlangıçlarında), onları müdâfaa ettiğimden ve Bulgarların bilakis vahşi birtakım canavarlar olduğunu söylediğimden ve kadınlarımızın perestiş ederek bayrağının renklerine büründükleri Ferdinand de Cubourg'un(1) müstekreh (iğrenç) bir ucûbeden başka bir şey olmadığını ifşâ ettiğimden dolayı, ne kadar ta'rîzâta (sataşmalara), tahkîrâta (hakârete) hedef olup ne kadar tehdîd almıştım...

Ondan hiç olmazsa o Cubourg'dan olsun bugün artık intikâmım alınmıştır demektir. Çünkü, dünkü doğru davamın ne kadar haklı olduğunu bugün bizzât kendisi lüzûmundan fazla isbât etmiştir:

On senede, beş kere hâin olduğu ve hiç haber vermeksizin müttfiklerinin arkasından ateş ettiği meydana çıktıktan sonra, artık daha büyük bir delil ibrâzına hâcet görüyorum!

Hemen doğrudan doğruya sayılabilecek bir teselsülle asılları Hunlardan çıkan askerlerine gelince, bunların da kendi gözlerimle gördüğüm vahşetlerini, mahallinde tedkikât icrâsı için gönderilmiş beynelmilel komisyonların o müthiş raporlarını boş yere ilân etmiş oldum, hiç bir dinleyen olmadı. Hayır, durmadan, dinlenmeden ithâm edilenler hep Türkler, her zaman Türklerdi, ve serseri Ferdinand'ın ikide bir tekrâr edip [5] durduğu şu:

"Türkler katliâma başladılar, Türkler cinâyetlerine ve en müthiş vahşetlerinin icrâsına vesâire vesâireye devam ediyorlar..." nakarâtı, memleketimizde muntazam Bulgar tebliğ-i resmîleri (resmî tebliğleri) şeklinde giriyor ve kabul ediliyordu. Bulgar dostlarımızın o zamanki müttefikleri tarafından irtikâb olunan tahrîkâtı (ayaklandırmaları), bâzı esbâba mebnî (sebebler yüzünden), kâle almayacağım...

Bugünkü maksadım, içimizden tahkikata girişmek zahmetini ihtiyâr etmiş olanlarca herhalde ma'lûm olan şu hakikati bir kere daha ilân etmektedir ki,

Türkler hiç bir zaman bize düşman olmamışlardır. Ruslara düşmandırlar, nasıl olmasınlar ki onların o insafsız o mütemâdî tehdîdî altında yaşıyorlar ve zâten Ruslar da bunları mahvetmek azmi kat'îlerini (kesin kararlarını) artık saklamaya bile hâcet görmüyorlardı. Türkler bize değil, Ruslara ilânı harb ettiler; acaba onların yerinde kim olsa böyle yapmazdı?

İleride bu harbe pâdişâhın sancağını taşıyan birkaç gemiye binen bir takım Alman vahşilerinin, belki hâlâ tereddüt etmekte olan Enver'in bile ma'lûmâtı olmaksızın, Rus sâhillerine ateş açarak nasıl başlamış olduğunu târih anlatacaktır.

Zâten Türkler, bize karşı hangi lutfumuzdan dolayı medyûndular? Kırım seferinden beri hiç bir dakika düşmanlarıyla berâber hareket etmekten geri kalmadık, ve son lütuf olarak da Balkan Harbi esnâsında memleketlerinde öteden beri mazhar olduğumuz samîmî misafirperverliğin [6] mukâbele-i şükranını edâ eder gibi, hemen bilâistisnâ bütün gazetelerimizde zavallıları mütemâdiyen tahkîr edip durduk. Bu hâlin on-

larda ne derîn bir teessürle meyûs olarak, Rusya'nın çizmeleri âlînda ezilmemek için, o nefret ettikleri Almanya'nın kollarına atıldılar, nefret ettikleri diyorum, çünkü pek ehemmiyetsiz bir ekalliyet müstesnâ olmak şartıyla hepsinin Almanya'dan nefret ettiklerine bizzât ben kefilim, acaba nasıl olur da, bugün bu kadar esbâb-ı muhaffefe (hafifletici sebepler) ile muhât (çevrili) olan bir hâtâyı mecbûriden dolayı, itirâfı kusûra hâzır oldukları halde, hiç affetmeyecek sûrette onlardan yüz çevirebiliriz?

Ah! Eğer o bütün kalbiyle bir Fransız şehri olan ve bize kendi memleketimiz hissini veren İstanbul'u, Ruslara vermek icâb etseydi, Fransa'ya ne büyük zarar verilmiş olurdu! Zâten emînim ki Ruslar, daha gelir gelmez, bizi, oradan tadrîcen, muzır tufeylîler (zararlı asalaklar) gibi tard etmeğe başlayacaklardı! ve fazla olarak, İstanbul'dan mâada Türk'ün vatanından mehd-i vücûdunu, ve fi'lhakika vaktiyle silâh kuvvetiyle fethe edilmiş olmakla berâber asırlar geçtikçe hâlis Türk'ün merkezleri hâlini alan Trabzon ve Harput gibi, bütün Anadolu şehirlerini koparıp, alarak gizlice imzâ edilmiş bir muâhedenin tatbîkine kalkışmak bugün bütün milletlerin sarılmış olduğu milliyet düstûruna karşı ne büyük bir darbe [7] olurdu!

Fakat Bolşeviklerin geçenlerde neşrettikleri bu muzlim (Sazonof) (2) itilâfnâmesi, Rus inhilâli (çarlığın yıkılması) üzerine mer'iyetden sukut etti, ve şimdi, müzâkerâtı resmiye aydınlığı altında Türk milleti meselesi sulh konferansı azâsına arz edilecek bir şekil aldı. Bu sebeple Türk'ün mukadderâtını işkâl (zorlaştırmak) için bu zevâtın bile işfâl edilmiş olduğundan emîn olmakla berâber benim zavallı Osmanlı dostlarım için son ümîdimi onlara bağladım. Fakat her şeye rağmen konferans erkânına i'timâd ediyorum, çünkü her işte olduğu gibi bunda da her türlü te'sîrin fevkinde âdil hâkimler olacaklarından emînim.

Bunca iftirâlar altında kalan bu zavallı Türklerin bize düşman olduklarını ve istemeye istemeye bizimle harb ettiklerini biraz evvel söylemiştim. Bundan başka, bütün şarkın en sâlim en nâmuslu ve hattâ bilmeyenler için müthiş bir darbe olacağını bilerek iddiâ ederim ki, Ortodoks unsuruna nispet-

2) Sazonow, Rus siyaset adamı, 1906'dan beri çarın Vatikân temsilcisiydi, 1910'da dışişleri bakanı oldu, 1912'de İngiltere ile anlaşma yaparak Fransız-Rus ittifakını genişletti, 1917'de Fransa'ya çekildi. ML c. 11, s. 64.

le pek çok ve belki de en müsâafekâr (müsamahakâr) ve taassuptan muarrâ (uzak) unsurunun Türkler olduğunu söylemiş ve hattâ bütün hayatımda tekrâr etmiştim.

İşte size bu iki noktayı teyîd etmek üzere harb esnâsına âit binlerce şahâdetler ki her halde en anûd insânları bile iknâa kâfidir. Oralardaki zavallı dostlarıma karşı bir çok i'tikâdâtı bâtila ile meşbû [yanlış fikirlere kanmış] olarak, beni muzır bir hayâlpere ad ederek Fransa'dan hareket etmiş bir çok generaller, her rütbeden zâbitler ve bir çok [8]neferler, bir sevk-i vicdânîye ittibâ ederek (vicdanlarının sesini dinleyerek), sırf kendiliklerinden yek zebân (hep birlikte) olarak bana şunları yazıyorlardı:

"Ah! Siz bunları, esirlere, yaralıları kardeş gözüyle bakan ve hep öyle tatlı muâmele eden bu mert adamları ne güzel biliyor-muşsunuz! Avdetimizde hepimizin sizinle teşrîk-i şahâdet edeceğimizden emîn olun."

Bu sayısız, hesapsız, samîmî ve müessir, imzâlı mektupların hepsini birer birer neşretmek isterdim, fakat bir cilt teşkil edecek kadar çoktur!

Sözüme nihâyet vermezden evvel, işte size pek şâyân-ı dikkat olduğundan dolayı binlerce emsâli arasından intihâb ettiğim bir vak'a...

1916 senesinde, bir Fransız deniz tayyâresi bir Türk mevki askerîsinin yakınında parçalanmış bir halde sukût etmişti; nokta kumandanı olan zâta ta'lîmât almak üzere bir telgraf çekerler; aldıkları cevap aynen işte şudur:

"Esirlere en yakın akrabânız ve en samîmî dostlarınız gibi muâmele edin."

Zâten cevâbın bu mealde olacağı evvelden anlaşılıyordu; çünkü Türk zâbitleri semâdan düşen bu arkadaşlarını kardeşleri gibi karşılamışlardı. Bir kaç gün sonra da Kudüs'e sevk etmek, emrini aldıkları zaman, tayyârecilerimizde para olmadığını zan ederek kendilerine kemâl-i istirâhatle seyâhat edecek kadar para ikrâzı için aralarında iâne toplamışlardı. [9]

Hülâsa, orada harb etmiş muhariplerimiz tarafından tekzîp edilmek ihtimâlinde endişe etmeden, Çanakkale'deki o çil-

gın sergüzeştinden avdet eden sevgili askerlerimizden ekserîsinin, eğer gemilerine avdet ederlerken Türkler büyük bir hüsn-i niyet göstermemiş olsalardı, bugün o sâhil-lere ekilmiş bulunacaklarını da iddiâ edebilirim:

Fakat Türkler, arkalarında Almanlar olmadıkça umûmiyette Fransız kayıklarına ateş etmiyorlardı.

2-ERMENİSTAN KATLİMLARI

Bu risâleye bir isim vermekliğim, bence bir livâ-yı harb (harp sancağı) açmak demektir, en çok kökleşmiş efkâr-ı bâtilaya (yanlış fikirlere) karşı bir livâ-yı harb açmak demektir. Bir çok ta'rîzâta (hakâretlere) bir kere daha ma'rûz olacağımı şimdiden biliyorum. Fakat benim artık hiç bir emelim kalmadı ve bu sebeple artık hiç bir şeyden ihtirâz etmiyorum (çekinmiyorum); bugün beni vicdânımın emrettiği şeyi söylemekten ve var kuvvetimle tekrâr etmekten men' edecek hiç bir kuvvet yoktur. Bununla berâber, bu şeâmetli (uğursuz) mevzûu kaleme almakta senelerden beri tereddüt ediyordum; hatâlarıyla biraz fazla [10]nisbetsiz bir takım te'dîbâta hakikaten uğramış bulunan zavallı ermeniliğe karşı ne olursa olsun, yine hissettiğim derin bir hiss-i merhamet beni bundan men' ediyordu...

Bir takım sû-i niyet erbâbının benim bu müthiş katliâmları inkâr edeceğimi zan ettikleri anlaşılıyor ve hattâ bâzıları beni de katliâma taraftar ad edecek kadar hüviyetimden bî-haber davranıyor!

Âh! Eğer 1913'de sâbık Osmanlı veliahdine, Almanların öldürdükleri Yusuf İzzeddin'e, düşüncelerimi açıkça söylemekliğime müsâade etmiş olan o Fransız dostu şehzâdeye gönderdiğim mektuplar günün birinde meydana çıkacak olursa, benim bu kıtaller hakkında ne düşündüklerim elbette anlaşılır!

Evvelâ Türklerden bahsetmekle söze başlamak isterim, fakat burada Türk'ten maksadım, memleketinde olsun hesapsız bir ekseriyet teşkil eden eski zaman Türk'üdür.

"Bu ta'bîrin içinde, istisnâ teşkil eden yeni tabakâta mensûb olanları, atalarının mâzisini inkâr edenleri, muvâzenesizlikleri-

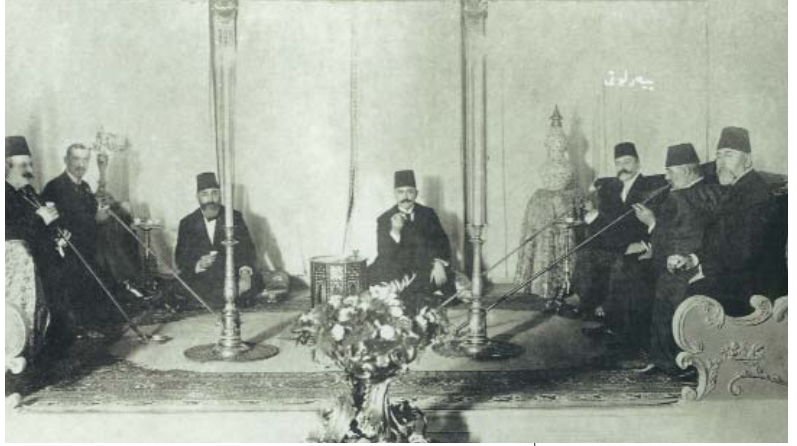
mizle, yeniliklerimizde bizi bile geride bırakmak isteyenleri murâd etmiyorum; hele her cinsin kanından çıkan melez bir unsur olan ve şark işlerindeki hârikulâde cehâletimiz sâyesinde bizim için hakîki Osmanlılardan tefrîkî mümkün olmayan Levantenlerden bahs etmek istemiyorum."

Onları, o öztürkleri bî-taraf bir nokta-i nazardan muhâkeme ederken, ben de teslîm ederim ki, bizden bir kaç asır geri bir millet telakkî etmelidir, bundan dolayı her halde [11]kendilerini ta'yîb etmiyorum (ayıplamıyorum); belki bilakis ... Anadolu'nun içerilerindeki hareketsiz kasabalar, köyler, kırlar, değil yalnız sulh u sükûnun, belki her gün biraz daha bizim bu yeni dünyamızdan silinmekte olan tek mil eski zaman fezâilinin: lekesiz bir doğrulukla nâmûsun, çocuklar için artık emsâline tesâdüf etmez olduğumuz bir ana baba hürmetinin; bitmez tükenmez bir misâfirperverlikle misafire karşı merdâne bir riâyetin, en âdi adamlarda bile zerâfet-i ahlâkiye (ahlakî güzellik) ile nezâket-i irsiyenin (doğuştan inceliğin), herkese ve hatta hayvanlara karşı hüsn-i muâamelemin, düşmanları olmayan herkese karşı bî-hudûd bir müsâaka-i diniyenin (dînî sâikle) ve temiz bir îmân ile ibâdetin son melceidir. Bizim bu şüphe ve tereddüdü, bu gâile ve demir gürültüsü içinde pûyân olup (koşup) duran garbımızdan çıkıp da onların memleketine gidilir gidilmez, bir nev'i sükûn ve emniyet deryâsına dalındığı hissedilir, cereyân-ı âsârı tâ kim bilir hangi bir devr-i ibhâma (bilinmeyen bir zamâna), belki târihin altın devrine kadar tay edip (geçip) çıkıldığı zan olunur.

Bütün bu mesrûdâtım (bildirdiklerim), ancak cehâletinde inâd edenler için kâbil-i i'tirâz olabilir; fakat te'yidine hâzır binlerce şahitler vardır. Ve bu son muhârebedeki bütün muhâriplerimiz, büyük insâniyet mahkemesi huzûrunda Türkün lehinde şahâdet etmek istidâsındadırlar.

Her gün Türk'leri Çanakkale'de yakından tanımış ve onları tam benim ta'rîf ettiğim gibi bulduklarından dolayı hayret içinde kalmış zâbitlerden, neferlerden ve hattâ Katolik[12] râhiplerinden mektuplar almakta berdevâmım.

Bunların en müessirlerinden biri de

P. Loti ve arkadaşlar, Loti Müzesi'nden

uzun müddet onların esîri olmuş ve bir lutf-ı mahsûs olarak memleketine bırakılmış küçük bir asker, kendisini o kadar kardeşçe tedâvi etmiş olan Türklere karşı hissettiği müşfikâne metni tekrar izhâr edebilmesi için, İstanbul'la posta muâmelâtı başladığı zaman kendisini haberdâr etmeğimi benden ricâ eden mektubuydu. Çok şükür, artık hiç bir ehemmiyeti kalmayan inatçılara rağmen, Türk'ün hakikati nihâyet memleketimizde de yol bulup yürümeğe başladı.

Zavallı Türkler! Yalnız heyhât! Onların da meziyetlerinden mütevellit kusurları var! Fezâil-i kadîmelerinin tâ yanında, İslâm'ın doğrudan doğruya bir tehdîd altında kaldığı zamanlar, halîfenin yeşil sancağı çıkarıp tehlike i'lân ettiği günlere âid taasubları başlar; o zaman kükremiş arslanlar gibi, asırlardan beri vatanlarının bütün felâketlerine sebep olmuş diye gösterilmekte olanların üstüne boşanırlar. Cereyân-ı ahvâle ne kadar az vâkif olurlarsa olsunlar her halde Avrupa'da ne yapsalar yine mutlakâ kendilerinin haksız çıkarılacağından, yine mutlakâ her hesâbı kendilerinin tesviyeye mecbûr olacaklarından bî-haber olacak kadar câhil olmadıklarını ve Hıristiyan denilen milletlerin zâhîren i'tirâf edilmekte olan ittihâdının hiç bir zaman terk-i silâh etmeyeceğinden emîn olduklarını[13] söylemeğe tabîi hâcet yoktur. Kezâ şunu da bilirler ki o zavallı Ermeniler, en âsûde zamanlarda bile, kendilerine karşı meş'um (uğursuz) ve mürâi bir takım müfteriler mevkiinde bulunmaktan hiç bir zaman (vazgeçmeyeceklerdir) fâriğ olmayacaklardır. İli bir vazife-i temeddîn (yüksek bir medenileşme vazifesi) ile mükellef olduğu kanâatinde bulunan Avrupa, işte bu kızıl

3) Saint Barthelemy katliâmı, 24 Ağustos 1572'de Paris'te kral, 9. Charles'ın emriyle Protestanların katliâmına verilen ad; Aziz Bartholomaeus yortusu gününde ve taşra illerinde daha sonraki günlerde anılır. ML. c. 10 s.846

4) 10 Ağustos 1792'de Paris sankülotları krallığı devirmeğe hazırlanarak Eylül katliâmına giriştiler bu ilk terror dönemindeki sankülotların Fransız hükümeti üzerindeki etkisi, Paris komünü aracılığı ile birkaç ay sonra Valmy'nin zaferi -20. Eylül. 1792- ile sona erdi ve Cumhuriyet ilan edildi. ML. c. 3, s. 631.

sıtma zamanlarında, bu yollarını şaşırmış büyük çocukların buhrânını izâleye tavassut etmemekle pek fenâ bir harekette bulunmakta idi; böyle davranmak şöyle dursun, bilakis, bir takım Hıristiyan milletler, Hıristiyan hükümdarlar, bilâhare bulanık suda balık avlamak maksadıyla, Türkiye'ye bir takım tahrikât memurları göndermekten ihtirâz etmiyorlardı. İthâm ettiğim bu hükümdarlar içinde, ve tabî en başda, bir yara açılmak ihtimâli mevcûd olan her yerde parmağı ve daha doğrusu kanlı hortumu bulunması muhakkak olan o (iğrenç) müstekreh Kayser'i zikretmek isterim; kemâl-i kat'iyetle bir kaç tanesinden daha bahsedebilirim de, her halde sansür isimlerini siler.

Heyhât! Evet Türkler de katliâm yaptılar! Bununla berâber, iddiâ ederim ki onların bu taktîl (öldürme) efsâneleri her zaman delicesine i'zâm edilmiş ve tafsîlât ve teferruâtı da keyfe göre çirkinleştirilmiştir; kezâ şunu da iddiâ ederim, ve herhalde Türkiye'de hiç bir kimse tekzîbe cür'et edemez ki irtikâb olunan cinâyetlerin en ağır kısmı, benim hiç bir zaman müdâfaa etmemiş olduğum Kürtlere teveccüh eder.

Bilhassa şu noktayı da iddiâ ederim ki, taktîl ve tenkîl[14] (ihtirasları) ihtirâsâtı bütün milletlerin, dînî ve gayr-ı dînî, vatanî ve sâde siyâsî herhangi bir taassubun taht-ı te'sîrinde (tesîri altında) kalmış bütün cemâatlerin rûhunda derinden derine vardır. Fakat işte görüyorsunuz ki ancak Türklere talluk ettiği zaman afvedilmez bir şekil alır!

Biz Fransızlar beyhûde yere bir ma'zeret bulup setredilmeğe çatışılan bir Sen Bartelmi(3), bir terror, bir komün(4) geçirdik. Ve kim bilir, heyhât! Meşîme-i şebimizden (karanlığımızdan) daha neler doğacak?

İspanya'nın da bir engizisyonu var Yahudileri i'tisâfât (zulüm) içinde bıraktı ve hudûdunun hâricine attı; aynı Yahudiler o zaman Türkiye'ye ilticâ edip hiç bir fenâlık etmediklerinden en mutlak bir müsâafekârlıkla karşılanmış ve hâlis Osmanlı vatanperverleri olmuştu.

Balkanlardaki Hıristiyanlarda ise mezâlim ve katliâm usûlü asırlardan beri had bir halde devâm etmektedir. Ortodokslar Katolikler aleyhinde, Egzarhistler Unyatlarla

Müslümanlar aleyhindedir; komitacılar da hepsini çiğneyip geçerler ve takdîm ve te'hire bakmadan yağma için katliâm çıkarırlar.

1912'de esâsen İtalya ile hâli muhâsama-da bulunan Türkiye'ye i'lân edilen harb esnâsında, katliâm yapanlar pek menfûr bir sûrette Hıristiyan müttefikler tarafında zuhûr etti; bundan evvelki bir kitabımda, imzâlı ve salâhiyettâr bir takım şahâdetlere ve beynelmilî komisyonların aslına mutâbık raporlarına istinâden, bu noktayı, reddi kâbil olmayacak delâille isbât etmiştim zan ederim. [15]

Meselâ Makedonya'da Müslümanların en şâyânı nefret bir sûrette taktîl edilmiş olduklarını isbât etmemiş miydik? Fakat (batı düşüncesinde) garb efkâr-ı umûmiyesi için bunun hiç bir ehemmiyeti yoktur, bu cinâyetler ancak Türkler tarafından irtikâb edildiği zaman kesb-i ehemmiyet eder (ehemmiyet arzeder). Evet, Türkler, dâimâ Türkler! Başkaları her ne yapsalar afvederiz. Meselâ ettikleri huyânetin büyüklüğünden, Bolşeviklerin o kanlı fâciâlarından dolayı Ruslara kat'iyen gocunmadık.

Son zamanlarda Atina'da katledilmiş olan sevgili bahriyelilerimizin uğradıkları âkıbet karşısında Yunanlıları kolayca afvettik; acaba bütün tahkirâtımıza rağmen yine bizi sevmekten bir an fâriğ olmayan zavallı Türkler, müddet-i ömürlerinde hiç bize böyle bir şey yapmışlar mıydı? Hayır, fakat ne ehemmiyeti var, yine Türkler, yine Türkler!...

Şimdi benim için Ermeni unsurundan bahsetmek hiç kimsenin tahmîn edemeyeceği kadar müşkil bir iştir, zîrâ ma'rûz olduğu felâketlerin büyüklüğü onu benim nazarımda âdetâ kutsîleştirilmiş gibi bir şeydir; bu sebeble ancak lüzûmundan pek fazla iftirâlar içinde kalmış olan zavallı dostlarımı müdâfaa edecek kadar Ermenilerden bahsedeceğim.

Türkiye'de ikâmet etmiş bütün Fransızların, ve hattâ râhiplerimizle râhibelerimiz bile Türklere karşı hürmet ve muhabbetle mütehassis olmalarına mukâbil, o zavallı Ermenileri hayır ile yâd edecek[16] ancak yüzde bir Fransız bulunabileceğini temîn ederim. Ermenilerle ticârî ve ictimâî, ve bilhas-

sa ticârî herhangi bir münâsebette bulunmuş olanların (hepsi) kâffesi, mutlakâ bir müddet sonra kemâl-i teessüfle ayrılmak mecbûriyetinde kalmışlardır.....(buradan i'tibâren kitabın onyedinci satırı Paris sansürü tarafından silinmiştir). ....en kıyıda, bucakta köylere, ve en içerilere varıncaya kadar bilâistisnâ her yerde Türk'e fâhiş fâizli (borç) para ikrâz eder bir takım Ermenilere tesâdüf olunur; biraz sonra bu paralar iâde edilebilmek için, evvelâ öküzle sapanı, ondan sonra çifti, çubuğu ve en nihâyet tekmiî ocağını satmak icâb eder. Bütün bunlar, tabî söylemeğe lüzûm yoktur ki, Ermenilere atfolunan ve hakikatte de pek haksız olmayan rolün, yâni Ortodoks olsun Katolik olsun, bütün Hıristiyanları İslâmiyet aleyhinde tahrîk ederek bütün garbı Türk'ün vatani aleyhinde galeyâna getirmek rolünü şübheden vâreste bir şekle sokup, esâsen mevcûd olan kînî teşdîd etmekten (şiddetlendirmekten) başka bir netice tevliîd etmez (doğurmaz).

Bundan evvelki fasılda, bir Türk vak'ası nakletmiştim; burada da, bütün manasıyla Ermenilere âid bir vak'a nakledeceğim.

1869 katliâmları esnâsında, Anadolu kasabalarından birindeki Fransız konsolosu, Fransız bayrağının himâyesi altında konsoloshâneye mümkün olduğu kadar fazla miktar Ermeni mültecîsî [17] doldurduktan sonra, binânın etrâfında neler cereyân etmekte olduğunu görmek için taraçasına çıkar çıkmaz, birdenbire kulaklarının dibinden arka taraftan atılmış iki kurşun vızlayıp geçer; bunun üzerine derhâl başını çeviren konsolos, şimşek çakması kadar ânî bir an içinde, komşu evlerden birinin penceresinden bir Ermeninin kendisine doğru nişan aldığını fark eder. Bu kahbe mu'teriz (âsi), yakalanıp istintâk edilirken (sorgulanırken) şöyle cevâb vermiş:

"Ben bu teşebbüsü Türklerin ithâm edilmesi, konsoloslarının katledildiğini gören Fransızların da onlar aleyhinde galeyâna gelmesi maksadıyla yaptım."

Fakat acabâ bütün bu sebebler ve daha bir çok bunun gibiler Ermenilerin imhâsını icâb edebilir mi? Böyle bir fikre taraftar olmaktan beni Allâh saklasın!

Bilakis, eğer bu sadâ-yı hakîrimin biraz

mesmûu olmak imkânı bulursa idi, bugün vazîfesinde lüzûmundan fazla te'hîr etmiş olan Avrupa'dan işe müdâhale etmesini, Ermenilerin himâyesini ve hattâ (ayrılmasını) "tecrîd" edilmesini istihâm ederdim. Mâdem ki asırlardan beri onlarla Türkler arasında "mütekâbil" ve izâlesi gayr-ı kâbil bir hiss-i nefret vardır, o halde Asya'nın bir tarafında da onlar için bir Ermeni toprağı tefrîk edip esâret altında peydâ etmiş oldukları nakîselerin tashîhine ve hâlen muhâfaza ettikleri mezîyetlerinin tenmiyesine (artırılmasına) imkân bulabilmelerini te'mîn etmek icâb eder, çünkü onlarda da mezîyet yok [18] değildir; ben de teslîm ederim ki hakikaten çalışkan ve sebatkârdırlar, hayât-ı husûsilerindeki bâzı sâfiyâne safhalar itibâriyle şâyân-ı takdîr ad olunabilirler.

Velhâsıl, ikinci derecede bir ehemmiyeti hâiz olmakla berâber, tahsîl-i ifrâtı ta'b-ı zihni (zihin yorgunluğu) fabrika hayâtının o mahreb-i te'sîrâtı ve küül ibtilâsı (alkol alışkanlığı) gibi bir takım müessirât altında garbın gittikçe gâib etmeğe başladığı hüsn-i maddî i'tibâriyle de herhalde şâyân-ı dikkattirler; ekseriyetleri itibâriyle hiç şüphesiz pek mükemmel kadife gözlere mâlik olan o zavallı maktûleleri (ölüleri) bir te'sîr-i mahsûs ile (husûsi bir tesirle) hatırlamamak elimden gelmez...

Bir çok defâlar, Paris'te mükâlemeler esnâlarında, çektikleri ıztırâbât (ıztırablar) içindeki hisse-i mes'ûliyetlerini (sorumluluk hislerini) Ermenilere tahmîl ettiğim zamanlar, tıpkı körlerin renklerden bahsetmesi gibi şark işlerinden dem vuran bir takım küçük adamlar, güyâ bir cinâs yapıyorlarmış gibi, bana:

"Demek ki işin yaşı tazı değil, tavşanmış!" cevâbı vermişlerdi. Yok! Artık ... hiç olmazsa en müthişlerini teşkil eden 1896 katliâmında olsun tavşanın başladığı kabûl etmelidir!..... Burada kendi eserimden kendimin delil aramağa mecbûr olduğumdan dolayı i'tizâr etmekle berâber, 1913'de "Muhtazar Türkiye" (Can Çekişen Türkiye) ünvanıyla neşrettiğim bir kitabın şu fıkrasını istisâh etmek (nakletmek) isterim: [19]

"1896 katliâmının bütün barı mes'ûliyetini Türk'e yükletebilmek için (Ermeni İhtilal Fırkası)'nın ne büyük bir şiddetle ta'rize

başladığını unutmaktan başka çare yoktur. Utanmadan duvarlara yapıştırılan îlânlarda "Biraz sonra her hâlde bir kül yığınından ibâret kalacağı" bildirilmiş olan şehri ateşe vermek kararını îlân ettikten sonra, bir takım genç ihtilâlciler Osmanlı Bankası'na hücum ederek berhava etmek istiyor, ve bir taraftan da diğer bir kısmı Samatya cihetini kana boyuyordu. Tam onsekiz sâat her tarafı deşet kaplamış ve mütemâdiyen dinamitler patlamıştı; hemen her tarafta Ermenilerin pencerelerden attıkları bombalar doğruca sokaklardaki askerlerin başlarına iniyor ve cum'a selâmlığına iştirâk için saraya gitmekte olan Muzika-i Hümayûn, bilhâssa ve hepsinden fazla dûçâr-ı ta'rîz oluyordu (saşmaya uğruyordu).

"Söyleyin şimdi, acabâ dünyada böyle bir ta'rîze ibret-i müessire (ibretli bir tesîr) teşkil edecek surette mukâbele etmeyecek tek bir millet olsun var mıdır? Şüphesiz bir katliâm asla ma'zûr ad olunamaz; zâten ben de Türk dostlarımın muâf olduklarını iddiâ etmiyorum, ben yalnız muktezâ-yı adâlet olmak üzere hatâlarını tahfîf etmek istiyorum. Tabîi zamanlarda, sâkin, son derece müsâfekar (müsamahakâr) ve hülyâcı çocuklar kadar halîm olmakla berâber, en şiddetli fevânlarla müstaid olduklarını ve hattâ bâzân da gözlerinden kızıl bulutlar geçtiğini, maamâfih bunun da her def'asında haklı olduğu tebeyyün eden eski bir kîn-i mevrûsun yüreklerinde alevlendiği ve yâhûd halîfenin sadâsıyla İslâmiyeti bir vartadan tahtîsa (kurtarmaya) da'vet edildikleri zamana münhasır olduğunu bilmez değilim .."

Zavallı Türkler! Vaktiyle silâh kuvvetiyle alınmış olmakla berâber, asırlar geçtikçe hakiki vatanları hâlini almış olan o zavallı toprağın onlardan nez' edilmesi (çekilip alınması) mazarratı hepimize şâmil bir hatâ, bir adâletsizlik, bugün bütün milletlerce bu kadar istinâd edilen milletler prensibine karşı bir cinâyet olur.

Onlar her halde bundan [20] sonra da bize, bilhâssa biz Fransızlara, Avrupa kıt'asına ayak bastıkları günden beri bizi alıştırmış oldukları samîmî misafirperverliği ibzâl etmekte (sürdürmekte) devâm edeceklerdir.

Tassub-ı dîniyyeden (dînî tassublardan) ne kadar münezzeh olduklarına gelince,

memleketimizin Türk'ü, bolca ithâm etmekle meşgul olan bütün Katoliklerine, orada her gün onlarla temâs etmekte olan râhiblerimizle o temiz yürekli râhibelerimize sormalarını tavsiye ederim, bu sûretle anlarlar ki Türkiye'de mezâhibin her türlü tezâhürât-ı hâriciyyeleri tamâmıyla mazhar-ı himâye olur. Fransa'da memnû' olan sancak çıkarmalar, ihtfâller, âyinler İstanbul sokaklarından kemâl-i serbestiyle geçer ve hattâ bunlara herkesten çok Türkler hürmet eder.

Haddiniz varsa bir de Ortodoks kilisesine veyâhûd ekzarhlığa tâbî memleketlerden birinde sokaklarda böyle bir alay geçirmeğe teşebbüs edin!...Acabâ şarkın muhtelif Hıristiyan mezheplerinin o yekdiğerinden nefret eden mümessilleri gümüş sâlibler ve altın buhûrdânlarla birbirinin kafasını, gözünü yarıp boğuşarak kiliseleri kana boyamaya başladıkları zaman, araya girip kavgayı durduran o mübârek Türk artık kamamenin (süprüntülüğün) muhafızlığından çıktıktan sonra, vaziyet ne hâle girecek?..

Ah! Evet, Türk İstanbul'da bırakılmalıdır; bir takım kûtebin (basîretsiz) rûhiyâtle mâsinın tenkidâtına rağmen en büyük meziyet-i hekîmânelerini teşkil eden, hareketsizlik temâyülleriyle Türkler oraya doğrulukla sulh u sükûnun bir merkez-i müsterihî şeklinde ibkâ edecekleri,[21] ve bilhâssa vaziyetlerinden emîn oldukları zaman, tatlı su unsurundan biraz tahlîs edilmiş (kurtarılmış) olacakları zaman, artık Avrupa'nın dâimâ haksız çıkardığı ve en şiddetli ihtisârâtın bir hedefi müşterek bildiği bir unsurı merdûd olmadıklarını hissetmeğe başlayacakları zaman, bilhâssa kendilerine yan bakmaktan ve her ziyâfetlerinin sonunda "artık Türkler hesâbını kesmelidir!... "demekten bir türlü vazgeçmeyen o sayısız, hesapsız Moskof kütlelerinin tehdîd-i dâimîsi altında olmayacakları zaman, bu vazifeyi tüm manasıyla ifâ edeceklerdir..

Ruslar bize bu kadar hıyânet etmiş oldukları halde, hâlâ içimizden hiç biri kendilerine karşı bir hiss-i nefretle mütehassis olmadı; fakat hiç olmazsa o hâinlerin hangi hakka istinâden İstanbul'u istediklerini olsun artık anlayalım.

Öyle bir şey için ne bir hakk-ı târihiyyeleri, ne bir hakk-ı ırkıyyeleri ve ne de her-

hangi bir ma'zeretleri olamaz; dünyanın bu en mühim geçidinde onların bulunması, Avrupa için dâimâ bir tehlike teşkil edecektir.

Benim bu söylediklerim, vicdânımın emrine ittibâ' ederek devâm etmekte olduğum Türk hukûkunun müdafaasıyla kat'iyen alâkadar olamaz. Tuttuğum yolun doğru yol olduğundaki îmânı en çok takviye eden şey, peşimden bir çok gürültüler çıkmasına, hakikatten bî-haber kimselerin şütüm ve istihzâlarına mukâbil en doğru şahidlerin, hakikati mahallinde görmüş ve şark anâsırını yekdiğeriyle mukâyeseye muvaffak olmuş Fransızların benimle berâber olmasıdır.[22]

Nisbeten pek ehemmiyetsiz bir delil ile da'vâmı ikmâl edeceğimden dolayı mahâretsizlik göstermiş olacağımı bilmiyor değilim. Bununla berâber, herhalde onu da söylemek isterim.

Nev'i beşer yalnız sarrâflarla elektrikçilerden mürekkep değildir, san'atkârlar, şâirler, hayâlperestler de vardır. Ve hamd olsun gittikçe miktârı çoğalmaktadır; çirkinliğin her tarafı istfilâ ettiğini görmekten mütevellid, dehşet teammüm ettikçe, onların da ade-di tezâyüd ediyor.

Bunlar içinde hiç olmazsa Türkiye'nin yeniliklerinden en az mutazarrır olmuş bir yer olan o küçük bucağı, bir cennet şeklinde bırakılsın ve riâyet edilsin. Telakkiyât-ı bediyyelerinin son bekâyâsıyla hâlâ gözlerimizi mes'ûd ettiklerinden dolayı o bîçâre Türklere karşı minnettâr olmalıdır.

İstanbul'la Edirne'yi herkesin bildiği o enfes beldeler şekline onlar soktular. Eğer onlar olmasa idi; lâaletta'yın bir boğazdan ibâret kalacağı muhakkak olan Boğaziçini, her iki sâhilince dağıttıkları hârikulâde bedâyile: saraylar, camiiler akıp giden sulara yarı yarıya batmış esrârengiz edâlî kâşânelerle dünyada misli bulunmaz bir levha şekline onlar kalb ettiler; o sür'atli, gürültülü sularının üstüne o kadar mehâsini: o kayıkların parlak kisveleri, binlerce altın yaldızlı kayıklarla, kıçları şatolar gibi yükselen büyük yelkenliler o tattı zerâfetlerini hep onlar ibdâ' ettiler.

Bütün bunların bugün ecnebîden ve Rum, Ermeni, Yahudi gibi[23] Osmanlı re-

âyâsından bir takım insanların tahrîbâtıyla ne kadar berbâd olduklarını bilmez değilim; halbuki oraya gelip yerleşen ve anlaşılmaz bir garâbetle her biri kendi menfaatine çalışarak yavaş, yavaş bütün bu letâfeti zevâle erdiren bu anâsır, bir taraftan da aynı letâfetten biraz bir şey anlar gibi olmuşlar, çünkü kendileri de o cereyâna kapılmışlardır.

Sakın İslâm merâkizinin bu bitmez tükenmez câzibesi Türkler gittikten sonra da devâm edecek zan olunmasın; hayır bütün bu câzibeyi onlar geldikleri zaman getirmişlerdi ve hiç şüphesiz ki tard edilecekleri şeametli günde de yine berâber götüreceklerdir.

O küçük ve dolaşık Müslüman sokaklarında aynı gelip geçenlere, aynı çarşafı kadınlara, aynı sarıklı, cübbeli, mütefekkir ve vakûr Osmanlılara artık tesâdüf edilmez olmaya; bütün o câzib ve güyâ ölüm fikrini tatlılaştırmak için diriler içine dağılmış küçük mezarlıklarından artık eser kalmamaya; bilhâssa beş vakit namaz zamanlarında bütün o sâkin ve sâmit duran eşyâ üzerinden müezzinlerin nidâları ayyuka çıkıp dağılmaya başladığı günden itibaren, bu memleketin sihir ve füsûnu nihâyet bulmuş olacaktır.

